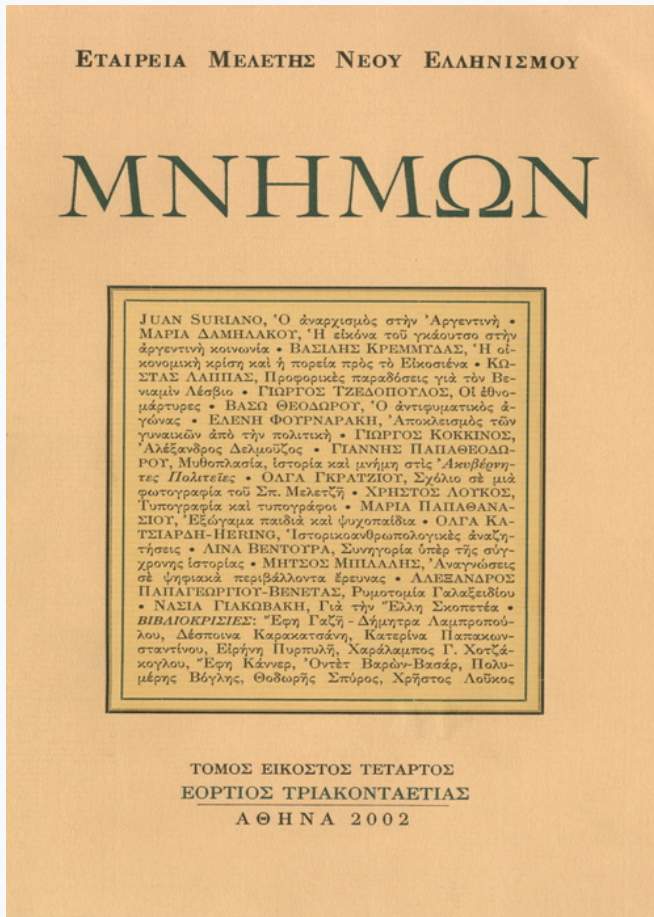

Μνήμων

Τόμ. 24, Αρ. 2 (2002)

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΑΡΓΕΝΤΙΝΟΥ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ

JUAN SORIANO

doi: [10.12681/mnimon.733](https://doi.org/10.12681/mnimon.733)

Βιβλιογραφική αναφορά:

SORIANO, J. (2002). ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΑΡΓΕΝΤΙΝΟΥ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ. *Μνήμων*, 24(2), 11-28. <https://doi.org/10.12681/mnimon.733>

JUAN SURIANO

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΑΡΓΕΝΤΙΝΟΥ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ

Στο διάστημα 1870-1920 η Αργεντινή ενσωματώθηκε στη διεθνή αγορά ως παραγωγός χώρα εξαγωγίμων προϊόντων του πρωτογενούς τομέα (σιτάρι και κρέας) διαμορφώνοντας μια στενή εμπορική σχέση με την Ευρώπη και κυρίως με τη Μεγάλη Βρετανία, η οποία αγόραζε τα αργεντινά προϊόντα και της πουλούσε κεφάλαια και τεχνολογία για την κατασκευή του σιδηροδρόμου και άλλων έργων υποδομής (λιμανιών, δρόμων, έργων υγιεινής). Για να μπορέσει, ωστόσο, να ανταποκριθεί στην κατάσταση αυτή, η Αργεντινή χρειάστηκε να ανατρέξει στη μαζική μετανάστευση λόγω του ότι, όπως ο Καναδάς και η Αυστραλία, ήταν μια χώρα αραιοκατοικημένη και με περιορισμένα αποθέματα εργατικού δυναμικού. Ως αποτέλεσμα, στο διάστημα αυτών των πενήντα χρόνων εισήλθαν στη χώρα 4.700.000 μετανάστες, από τους οποίους παλινόστησαν 2.300.000. Η μεγάλη πλειοψηφία των μεταναστών αποτελούνταν από Ισπανούς και Ιταλούς, αλλά έφτασαν επίσης Γάλλοι, Γερμανοί, Τούρκοι, Πολωνοί, Κροάτες, Ουκρανοί και Έλληνες. Αυτή η διαδικασία οδήγησε στον μετασχηματισμό της αργεντινής κοινωνίας και κυρίως των αστικών κέντρων: αν στα 1869 η πόλη του Μπουένος Άιρες είχε 187.000 κατοίκους, στις αρχές του 20ού αιώνα ο πληθυσμός της ανέβηκε σε 1 εκατομμύριο άτομα, από τα οποία το 45% ήταν αλλοδαποί. Σ' αυτό το πλαίσιο διαμορφώθηκε μια κοινωνία έντονα κοσμοπολίτικη με ισχυρό συστατικό στοιχείο τους εργάτες (τεχνίτες, εργάτες στα τραμ, λιμενεργάτες, αμαξάδες, σιδηροδρομικούς, εργάτες στη βιομηχανία ειδών διατροφής), μέσα στην οποία εμφανίστηκαν οι πρώτες συνδικαλιστικές οργανώσεις και ιδεολογικο-πολιτικά ρεύματα, όπως ο αναρχισμός και ο σοσιαλισμός, που ήταν άγνωστα πριν το 1870.

Ως συνέπεια, οι αργεντινοί εργάτες, αν και διαποτισμένοι από την ιδέα της κοινωνικής ανόδου και περιορισμένοι από το μέγεθος και την οργάνωσή τους, ανέπτυξαν στις αρχές του 20ού αιώνα ένα αρχικό ταξικό ενδιαφέρον και κατέλαβαν ένα σημαντικό πεδίο στην αργεντινή κοινωνία ήδη από τα τέλη του περασμέ-

---

Διάλεξη που δόθηκε στο Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης τον Οκτώβριο του 1999. Μετάφραση από τα ισπανικά: Μαρία Δαμηλάκου.

νου αιώνα. Η εμφάνιση αυτού του νέου κοινωνικού τομέα κατέδειξε τα όρια του πολιτικού καθεστώτος και έθεσε το κοινωνικό ζήτημα· με άλλα λόγια, από αυτή τη στιγμή τέθηκαν στην Αργεντινή τα δύο βασικά κοινωνικά προβλήματα: ο αγώνας για την εξασφάλιση, από τη μια πλευρά, των πολιτικών και, από την άλλη, των κοινωνικών δικαιωμάτων για το σύνολο των κατοίκων της χώρας. Γι' αυτό τον σκοπό αναπτύχθηκε ένας τεράστιος αριθμός οργανώσεων πολιτικού, συνδικαλιστικού και πολιτιστικού χαρακτήρα, για τη σύσταση των οποίων ο αναρχισμός θα έπαιζε ένα κεντρικό ρόλο.

1. Τα χαρακτηριστικά του αναρχισμού: ταξική ετεροδοξία και άμεση στράτευση

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1890 και μέχρι την εκατοστή επέτειο της Επανάστασης του Μαΐου του 1810, το αναρχικό κίνημα επιχείρησε τον σχεδιασμό ενός εναλλακτικού πολιτικού, κοινωνικού και πολιτιστικού κόσμου για τους αργεντινούς εργάτες. Αυτό πραγματοποιήθηκε μέσα από τη σύσταση και διάδοση λεσχών και κέντρων σπουδών, εναλλακτικών σχολείων, οργανώσεων αντίστασης και την κυκλοφορία ενός δογματικού τύπου που είχε ως βασικό στόχο «να αλλάξει τα άτομα» για να τα μετατρέψει σε «ελεύθερους ανθρώπους».

Μπορούμε να πούμε πως κατά τις αρχές του αιώνα οι αναρχικοί είχαν κερδίσει σχετική επιτυχία στον χώρο της εργασίας: έλεγχαν την κεντρική συνδικαλιστική οργάνωση, την Ομοσπονδία Εργατών Αργεντινής (Federación Obrera Argentina), είχαν εξασφαλίσει τη λειτουργία δεκάδων λεσχών, την κυκλοφορία αρκετών εντύπων και ήταν σε θέση να κινητοποιούν μαζικά τους εργάτες στις επετείους της Πρωτομαγιάς ή στις συχνές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας.

Για να γίνει αντιληπτό το σχετικό βάρος των αναρχικών, πρέπει να ληφθούν υπόψη οι συνθήκες ξεριζωμού, εκμετάλλευσης και λήθης που χαρακτήριζαν μεγάλο τμήμα των εργατών στις αρχές του αιώνα. Στην μεγάλη πλειοψηφία τους ήταν εξωτερικοί ή εσωτερικοί μετανάστες, προερχόμενοι από άλλες χώρες ή επαρχίες και πάντως καινούργιοι στις πόλεις, όπου ζούσαν σε ένα ξένο περιβάλλον μεταξύ ξένων. Οι περισσότεροι από αυτούς έφταναν στα αστικά κέντρα με την έντονη επιθυμία της κοινωνικής ανόδου, η οποία, πολλές φορές, καθυστέρουσε σημαντικά να πραγματοποιηθεί. Έχοντας κόψει τους άμεσους δεσμούς με την ιδιαίτερη πατρίδα τους, με την οικογένειά τους, με τις παραδόσεις τους και, κατά συνέπεια, έχοντας χάσει την ασφάλεια που τους παρείχε η συμμετοχή τους στην τοπική κοινότητα και στην οικογένεια, βρισκόνταν σε μια εχθρική κοινωνία, στην οποία ούτε η εκκλησία ούτε το κράτος ούτε οι ίδιοι οι εθνικοί θεσμοί μπορούσαν να παίξουν τον ρόλο εκείνων ή το έκαναν μόνο μερικώς μέσω των αλληλοβοηθητικών συλλόγων.

Σε μεγάλο βαθμό οι εργάτες βασίζονταν μόνο στην ικανότητά τους για εργασία, στις προσδοκίες τους και στην επιθυμία βελτίωσης της θέσης τους.

Από το βιβλίο: Juan Suriano, *Anarquistas. Cultura y política libertaria en Buenos Aires, 1890-1910*, Buenos Aires, Manantial, 2001

Η επιθυμία τους να ανήκουν σε ένα χώρο, ειδικά όταν επρόκειτο για μετανάστες χωρίς οικογένεια, γινόταν πιο ορατή όταν ματαιώνονταν οι προσδοκίες τους για κοινωνική άνοδο. Και αν η συνδικαλιστική οργάνωση μπορούσε να τους προσφέρει τη δυνατότητα να θέτουν τις πιο άμεσες οικονομικές διεκδικήσεις τους, οι λέσχες και τα κέντρα λειτουργούσαν ως χώροι συνάντησης και κοινωνικοποίησης, ως χώροι συμμετοχής όπου διαλυόταν ο ατομικισμός και διαγραφόταν η συλλογική δράση. Αυτοί οι χώροι, στις στιγμές της σύγκρουσης, γίνονταν το σημείο συνάντησης μεταξύ αναρχικών και εργατών και ο λόγος των πρώτων μπορούσε να γίνει πιστευτός από τους δεύτερους.

Ωστόσο, αν οι αναρχικοί δεν είχαν δυσκολίες για να προσελκύσουν τους εργάτες τις στιγμές της σύγκρουσης, είχαν προβλήματα στο να εκφράσουν σ' αυτούς το πρόγραμμά τους: συναντούσαν σοβαρά εμπόδια στο να τους συμπεριλάβουν με οργανικό τρόπο στο οικοδόμημα μιας εναλλακτικής πολιτικής κουλτούρας, εξαιτίας των δυσκολιών στη δόμηση ενός αποτελεσματικού συστήματος συμβολικών ανταλλαγών με τους εργάτες. Ο αναρχισμός επεδίωκε να τους εκπαιδεύσει και να τους κάνει να συνειδητοποιηθούν ώστε να πετύχουν μια αόριστη παγκόσμια χειραφέτηση. Συναντούσε χιλιάδες εργάτες πρόθυμους να τον ακολουθήσουν και να αγωνιστούν για καλύτερους όρους ζωής, οι οποίοι απέβλεπαν, ωστόσο, περισσότερο στην κοινωνική άνοδο και στην ευημερία απ' ό,τι στη χειραφέτηση.

Ο αναρχισμός, διαποτισμένος από έναν έντονο ατομικισμό, αρνούταν να μετατραπεί σε μια απλή εργατική τάση. Επεδίωκε να είναι κάτι περισσότερο από μια πολιτικο-ιδεολογική οργάνωση αντιπροσωπευτική των εργατών και από τον λόγο του αναδύοταν μια ξεκάθαρη ταξική ετεροδοξία. Παρόλο που δεν αρνούταν ότι απευθυνόταν βασικά στους εργάτες, ως το πιο καταπιεσμένο τμήμα της κοινωνίας, και ότι οι πρακτικές του ενίσχυαν την πάλη των τάξεων, το αναρχικό μήνυμα επεδίωκε να είναι παγκόσμιο και όχι ταξικό. Η ταξική θεώρηση ερμηνευόταν από τους αναρχικούς ως υπαγωγή του ατόμου στην τάξη και θεωρούνταν ως αυταρχική και ενάντια στις ατομικές ελευθερίες. Σε γενικές γραμμές, η αναρχική θεωρία ήταν ασαφώς αντιταξική και αρνούταν την μαρξιστική ιδέα της ταξικής συνείδησης, στηρίζοντας τις θέσεις της περί πολιτικής συμμετοχής στη βούληση του κάθε ατόμου. Στη βάση αυτής της θέσης βρισκόταν έντονα ριζωμένη η ιδέα της απόλυτης ελευθερίας, μια ελευθερία που είχε ως αποκλειστικό στόχο την ευτυχία του ατόμου, ως φυσικό δικαίωμα του ανθρώπου.

Για τη σύσταση του κοινωνικού υποκειμένου έθετε έμφαση στις μορφές της καταπίεσης και όχι στις σχέσεις με τα μέσα παραγωγής. Ύπ' αυτή την έννοια, ήταν λαϊκιστικός εφόσον επεδίωκε να ενώσει όλους τους καταπιεσμένους κοινωνικούς τομείς για να τους απελευθερώσει από την οικονομική εκμετάλλευση. Από μια θεώρηση καθαρά ηθικολογική, μετέφεραν την πάλη των

τάξεων (και την κριτική στην καπιταλιστική οικονομία) σε ένα πιο ευρύ πεδίο σύγκρουσης μεταξύ καταπιεσμένων και εκμεταλλευτών, όπου οι πρώτοι ήταν οι εργάτες αλλά και οι διανοούμενοι, οι ελεύθεροι επαγγελματίες ή οι έμποροι· οι δεύτεροι αντιπροσωπεύονταν γενικά από την εκκλησία, τον στρατό, το τραπεζικό σύστημα και τους επιχειρηματίες. Και η τεράστια διαφορά μεταξύ των καταπιεζομένων και των καταπιεστών δεν οφειλόταν μόνο στο καθεστώς της ιδιοκτησίας και στο μισθολογικό σύστημα, αλλά και στην πολιτιστική άβυσσο μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών τμημάτων, εξαιτίας του ελέγχου της γνώσης από την πλευρά των κυρίαρχων ομάδων. Κατά συνέπεια, η απελευθέρωση του ατόμου δεν περνούσε από την πάλη των τάξεων αλλά από τον διαφωτισμό και την εκπαίδευσή του. Οι διάφορες πρακτικές του αναρχισμού έπρεπε να έχουν αυτό τον στόχο.

Η απουσία της ταξικής θεώρησης της κοινωνίας προίκισε τον αναρχισμό με την επιδίωξη της παγκόσμιας αντιπροσώπευσης των εκμεταλλευομένων γενικά και τον οδήγησε στην ιδέα του ξεριζωμένου ανθρώπου: ο ξεριζωμένος άνθρωπος γινόταν αντιληπτός μέσα από μια προοπτική ηθική και πολιτιστική και προσεγγιζόταν στις αναλύσεις με όρους μορφωτικούς, πολιτιστικούς και ηθικούς που είχαν το προβάδισμα έναντι των κοινωνικοοικονομικών χαρακτηριστικών. Οι άνθρωποι δεν διαφοροποιούνταν από τη θέση που καταλάμβαναν στην κοινωνία αλλά από τα ιδανικά που είχαν. Ο άνθρωπος ήταν, πρώτα απ' όλα, άτομο και αυτή του η ιδιότητα είχε μεγαλύτερη σημασία από τη συμμετοχή του σε μια καθορισμένη κοινωνική τάξη, ενώ όταν αποδεχόταν το αναρχικό ιδεώδες ταυτιζόταν με την παγκοσμιότητα του αναρχισμού και όχι με την ιδιαιτερότητα της εργατικής τάξης. Παρόλο που ο αναρχισμός δεν έφτανε στο άκρο του να αρνείται εντελώς την ταξική πάλη, την τοποθετούσε σε δεύτερο πλάνο.

Η πιθανή ελκυστικότητα αυτής της κοσμοθεωρίας σε μια κοινωνία όπως η Αργεντινή, φαινόταν να έγκειται στο γεγονός πως η αναρχική θεωρία πρόσφερε μια διέξοδο όχι μόνο στον αλλοτριωμένο εργάτη ή στον περιθωριοποιημένο και παραγκωνισμένο από τις πνευματικές ελίτ διανοούμενο, αλλά και σε εκείνους τους τομείς οι οποίοι, επιθυμώντας να ενσωματωθούν στα μεσαία στρώματα, είχαν αποκλειστεί ή εκτοπιστεί από την αναπτυξιακή διαδικασία. Είναι φανερό πως ο αναρχισμός κατάφερε να εκφράσει με τον λόγο του τη λαϊκή μιζέρια και δυσαρέσκεια και μπόρεσε να προσφέρει απαντήσεις για την αρνητική ψυχολογική διάθεση και την έλλειψη ικανοποίησης· κυρίως σε πόλεις όπως το Μπουένος Άιρες ή το Ροσάριο των αρχών του αιώνα, όπου παράλληλα με τη γενίκευση της κοινωνικής ανόδου, πολλοί έβλεπαν τις επιθυμίες τους να γκρεμίζονται καθημερινά.

Οι αναρχικοί πίστευαν ότι η ματαίωση των προσδοκιών της υλικής βελτίωσης των ελπιδοφόρων εργατών άνοιγε τον δρόμο για τη σίγουρη προσχώρησή τους στους στόχους του κινήματός τους. Γι' αυτό προσπάθησαν τολμηρά

να πείσουν αυτά τα «θύματα» και στόχευσαν σ' αυτό ακριβώς το πεδίο της απογοήτευσης, της ματαιώσης, της μη εκπλήρωσης των ονείρων, εκμεταλλευόμενοι πολύ καλά τη δυσαρέσκεια, την απελπισία, την οργή και την πικρία των εργατών που δεν κατάφεραν να δουν υλοποιημένες τις προσδοκίες που τους είχαν οδηγήσει στον ξεριζωμό από την πατρική τους γη και να πετύχουν την κοινωνική θέση που επιθυμούσαν.

Οποιαδήποτε εκδήλωση διαμαρτυρίας λειτουργούσε ως σπίθα την οποία οι αναρχικοί τροφοδοτούσαν με καύσιμα για να ανάψουν την πυρά: γι' αυτό κατηγούθουν και ενθάρρυναν την απεργία των ενοικιαστών στα κοινοβία του Μπουένος Άιρες το 1907· απαίτησαν την απελευθέρωση των πολιτικών και κοινωνικών κρατουμένων, υποστήριζαν συγκρούσεις, όπως τον αγώνα των εργατών των καπνοβιομηχανιών ενάντια στην ενσωμάτωση σύγχρονων μηχανών, κατήγγειλαν στα έντυπα τους την κακομεταχείριση στην οποία υποβάλλονταν οι καταταγμένοι στρατιώτες και, μάλιστα, προσπάθησαν να τους οργανώσουν· κατέκριναν με δριμύτητα την καταδίωξη των πορνών και επιπλέον καλούσαν χωρίς επιτυχία τους αστυνομικούς να εγκαταλείψουν το σώμα.

Αναμφίβολα, η ταξική ετεροδοξία, ενισχυμένη από τον συναισθηματικό και σχεδόν δραματικό τόνο του λόγου του αναρχισμού, ήταν ένα από τα κλειδιά για την επιτυχία του μεταξύ των λαϊκών στρωμάτων κατά τις στιγμές της σύγκρουσης. Είναι, ωστόσο, επίσης αναμφίβολο ότι αυτή η επιτυχία ήταν εφήμερη, αφού δεν κατάφερε να μετατρέψει τους εργάτες σε αναρχικούς ούτε να πετύχει κατακτήσεις ανθεκτικές στον χρόνο. Οι αναρχικοί κατάφεραν να διατυπώσουν τις εργατικές διεκδικήσεις μόνο συγκυριακά. Η ιδεολογική ετεροδοξία, η αμεσότητα και ο δυναμισμός της δράσης τους επέτρεψαν στον αναρχισμό να προσαρμοστεί τέλεια σε μια κοινωνία μαζική, υπερβολικά κοσμοπολίτικη, με έναν ετερογενή εργατικό κόσμο, και σε διαρκή κίνηση και μετασχηματισμό. Μπορούσε, έτσι, να προσφέρει άμεσες απαντήσεις στα καθημερινά αιτήματα και στις προσδοκίες για υλική βελτίωση της ζωής των εργατών. Η σύσταση συνδικαλιστικών οργανώσεων, πολιτιστικών κύκλων, εναλλακτικών σχολείων και ενός μεγάλου δικτύου τύπου επιχείρησε να καλύψει και να ικανοποιήσει αυτές τις ανάγκες. Για την ικανοποίησή τους δεν φαινόταν να απαιτούνται έντονες θεωρητικές αναζητήσεις ούτε μια μεγάλη ιδεολογική συνοχή. Απλά οι αναρχικοί έπρεπε να είναι παρόντες όπου εμφανίζονταν αυτά τα αιτήματα.

Παράλληλα, ως αποτέλεσμα αυτών των συγκλινοσών διαδικασιών, οι πρακτικές του αναρχισμού αυτής της περιόδου υιοθέτησαν τα χαρακτηριστικά μιας άμεσης στράτευσης. Από τη μια πλευρά, γιατί αντιπροσώπευε την απάντηση σε μια κοινωνικοοικονομική διαδικασία με απότομες και γρήγορες αλλαγές, διαποτισμένη από τον μαζικό χαρακτήρα μιας κοινωνίας με υψηλά επίπεδα οριζόντιας και κάθετης κινητικότητας. Αυτή η κατάσταση επέφερε δυσ-

κολίες και αβεβαιότητα για τη σύσταση μιας κοινής ταυτότητας των εργατών και ταυτόχρονα οδήγησε τους αναρχικούς να παραμελήσουν τη θεωρία και να αναζητήσουν γρήγορες και πειστικές απαντήσεις στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεχούς μετασχηματισμού. Ήταν σαν να είχαν εμποτιστεί από την άμεση ανάγκη να οργανώσουν τη δράση τους και να χτυπήσουν αποτελεσματικά το σύστημα ώστε να αλλάξουν την κοινωνία.

Από την άλλη πλευρά, η άμεση στράτευση εξηγείται από την ίδια την αναρχική ιδεολογία. Υπονοούσε την υποταγή της σκέψης στη δράση και του μακρόπνοου σχεδιασμού της επαναστατικής διαδικασίας στην αμεσότητα και στην επίσπευση των πολιτικών χρόνων. Οι αναρχικοί είχαν την πεποίθηση ότι ήταν το αυθόρμητο κίνημα αυτό που δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την πρόοδο των ιδεωδών. Αυτή η μορφή αυθορμητισμού ήταν ένας τρόπος να δοθεί έμφαση στη δράση για τη δράση έχοντας κατά νου, περισσότερο από την υλοποίηση συγκεκριμένων στόχων, τη γρήγορη διαμόρφωση ενός αφηρημένου σκοπού που θα οδηγούσε συνεχώς σε νέες αυθόρμητες πράξεις.

Αυτός ο τρόπος σύλληψης της αλλαγής κατέληγε στην ανάγκη να χτυπηθούν συστηματικά όλοι οι θεσμοί που αποτελούσαν το κράτος. Κατά συνέπεια, σε οποιαδήποτε πράξη στην οποία επενέβαιναν, οδηγούσαν στα άκρα τις θέσεις και τέντωναν πάντα το σκοινί ώστε να φτάσουν λίγο πιο μακριά. Η ιδέα του όλα ή τίποτα, η άμεση επίτευξη των στόχων χαρακτηρίζαν τις επιδιώξεις μεγάλου τμήματος των αναρχικών.

Πέρα από τα συγκεκριμένα, εγγενή χαρακτηριστικά του αναρχισμού, το βέβαιο είναι πως τα κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα μετατράπηκε σε ένα σημαντικό πολιτικό πρωταγωνιστή και στο κίνημα που καλύτερα αντιπροσώπευσε τον νέο κοινωνικό τομέα που ήταν οι εργάτες, στους οποίους πρόσφερε φωνή και παρουσία τόσο στο πολιτικό και πολιτιστικό πεδίο όσο και στο κοινωνικό και συνδικαλιστικό.

2. Η οργάνωση και διάδοση των ιδεών του αναρχισμού

Ο αναρχισμός είχε συνδεθεί παραδοσιακά σχεδόν αποκλειστικά με το εργατικό κίνημα. Ωστόσο, πέρα από τη συνδικαλιστική του δράση, πρέπει να υπογραμμιστεί η τεράστια πολιτιστική, ιδεολογική και πολιτική δραστηριότητα που ανέπτυξε το κίνημα μέσα από έναν ατέλειωτο αριθμό ομάδων, πολιτιστικών κύκλων και κέντρων σπουδών. Με βάση αυτούς τους πυρήνες οργανώθηκε προς τα έξω μεγάλο μέρος της δραστηριότητας του αναρχισμού, συμπεριλαμβανομένης και της συνδικαλιστικής δράσης. Για ένα κίνημα με έντονα ατομικιστικό χαρακτήρα, που υποτιμούσε και εναντιωνόταν στην κομματική οργάνωση, τα κέντρα και οι λέσχες μετατράπηκαν στους αντίστοιχους, αν και διαφορετικούς, θεσμούς της οργανωτικής δομής του σοσιαλιστικού κόμματος. Αυτή η σχεδόν

ομοσπονδιακή μορφή οργάνωσης θεωρούνταν η πιο ανεκτή και κατάλληλη σύμφωνα με την έντονα αυθόρμητη και ατομικιστική θεώρηση του αναρχισμού.

Η λέσχη ήταν καταρχήν ένας χώρος αλληλεγγύης όπου οργανωνόταν η βοήθεια προς τους φυλακισμένους ή άρρωστους συντρόφους και στις οικογένειές τους, στους απελαθέντες, στους απεργούς εργάτες, στα θύματα φυσικών καταστροφών· παράλληλα, ήταν η πραγματική κινητήρια δύναμη για την οικονομική βοήθεια προς τα εναλλακτικά σχολεία και τα έντυπα, μέσα από τη διοργάνωση φιλανθρωπικών συγκεντρώσεων και την εγγραφή μελών. Η σπάνια ανθεκτική στο χρόνο κυκλοφορία του περιοδικού *La Protesta* (Η Διαμαρτυρία) δεν θα είχε πραγματοποιηθεί χωρίς τη βοήθεια και υποστήριξη των λεσχών.

Ταυτόχρονα, ήταν χώρος εκπαίδευσης και θεωρητικής καθοδήγησης που αφορούσε όχι μόνο στον εργάτη αλλά και σ' όλη του την οικογένεια, φτάνοντας σε ένα πιο βαθύ επίπεδο από τη συνδικαλιστική οργάνωση αντίστασης, η δραστηριότητα της οποίας απευθυνόταν ειδικά στις διεκδικήσεις των εργατών και περιοριζόταν στον χώρο της εργασίας. Επιπλέον, η λέσχη λειτουργούσε ως χώρος διαμόρφωσης ακτιβιστών παράλληλα με την προσπάθεια συνειδητοποίησης και εκπαίδευσης των εργατών. Η αναρχική λέσχη ήταν μια επίσημη μορφή οργάνωσης που έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην καθοδήγηση για τη χρήση του ελεύθερου χρόνου. Τα μέλη και οι συμμετέχοντες ικανοποιούσαν εκεί τις κοινωνικές ανάγκες τους με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι το έκαναν σε άλλους χώρους θεωρούμενους επιβλαβείς, όπως το καφέ, το μπαρ, τα πορνεία, τα καμπαρέ ή λαϊκές γιορτές σαν το καρναβάλι. Αυτός ο χώρος επεδίωκε να προσφέρει στοιχεία εκπαίδευσης, ποιότητα ζωής και υγιή διασκέδαση στους εργάτες και να αποτρέψει το πέρασμά τους στην άσωτη ζωή και στον αλκοολισμό. Ο ελεύθερος χρόνος δεν ήταν για τους αναρχικούς μόνο μια σειρά από δραστηριότητες για να περάσει κανείς ευχάριστες στιγμές αλλά επίσης χρόνος προορισμένος να σταθεροποιήσει την κοινωνική συνείδηση των εργατών και να τους κερδίσει για τον επαναστατικό σκοπό.

Οι αναρχικές λέσχες ξεκίνησαν τη δραστηριότητά τους κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1880. Βασικός στόχος τους ήταν η διάδοση της αναρχικής ιδεολογίας μέσω της δημοσίευσης φυλλαδίων και περιοδικών· αργότερα ενσωμάτωσαν στη δραστηριότητά τους και τις διαλέξεις ώστε να διευρύνουν το πεδίο των μελών και συμπαθούντων. Από αυτή τη στιγμή ο αναρχισμός άρχισε να βγαίνει από την απομόνωσή του και πραγματοποίησε αμέτρητες περιοδείες προπαγάνδας σε χωριά και επαρχιακές πόλεις της χώρας. Κατά τα τέλη του περασμένου αιώνα το αναρχικό κίνημα έφτασε στην περίοδο της πολιτικής ωριμότητας και οι λέσχες μετατράπηκαν σε πολιτικά και πολιτιστικά κέντρα με ολοκληρωμένες προτάσεις που περιλάμβαναν τη δημοσίευση φυλλαδίων, περιοδικών και διαφόρων εντύπων, την οργάνωση διαλέξεων και μαθημάτων θεω-

ρηγικο-ιδεολογικής κατάρτισης, τη σύσταση ομάδων εργασίας και μια ευρεία προσφορά ψυχαγωγικών και μορφωτικών δραστηριοτήτων που συμπεριλάμβαναν θεατρικές παραστάσεις, απαγγελίες, επαναστατικούς ύμνους και υπαίθριες γιορτές στον κάμπο.

Εκείνη την εποχή το αναρχικό πρόγραμμα ήταν πλήρες, περιλάμβανε όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής και επεδίωκε να αποτελέσει ένα εναλλακτικό πολιτιστικό μοντέλο: προς αυτή την κατεύθυνση στόχευαν η παρουσίαση θεατρικών έργων περιθωριακών σε σχέση με τους επαγγελματικούς κύκλους, οι επιλογές μιας φυσικής ζωής, η κριτική στον αλκοολισμό, ο ρόλος που ανέθετε στη γυναίκα ή η επιλογή του ελεύθερου έρωτα. Γενικά, με βάση τις λέσχες, οι αναρχικοί επεδίωκαν να δημιουργήσουν (και να εφαρμόσουν) μια εναλλακτική κουλτούρα και πολιτική κοινωνικοποίηση, παρόλο που πολλές από τις προτάσεις τους ήταν κοινές με αυτές άλλων πολιτικών και ιδεολογικών ρευμάτων στην αργεντινή κοινωνία κατά τα τέλη του περασμένου αιώνα.

Η απλή αναφορά μερικών από τα ονόματα που υιοθέτησαν οι λέσχες παραπέμπουν σ' αυτό τον εναλλακτικό κόσμο. Σ' αυτές τις επιλογές καθρεφτίζονται με καθαρότητα οι ιδέες και οι πεποιθήσεις τους καθώς και οι αξίες και ελπίδες τους για μια ριζική αλλαγή σε μια κοινωνία την οποία θεωρούσαν άδικη και απάνθρωπη. Αυτά τα ονόματα αποτελούσαν ένα σύμβολο τόσο σημαντικό όσο οι σημαίες και τα πανώ που τους αντιπροσώπευαν στις διαδηλώσεις στους δρόμους. Τους διέκριναν και τους προσέδιδαν μια συγκεκριμένη ταυτότητα μέσα σ' αυτή την περίπλοκη Βαβέλ που ήταν η Αργεντινή εκείνης της περιόδου. Τα ονόματα δήλωναν την ταύτιση με τα αιτήματα των εργαζομένων (*El Grito del Obrero*, Η Κραυγή του Εργάτη, *Amigos del Trabajador*, Φίλοι του Εργάτη) και του λαού γενικότερα (*Los Desheredados*, Οι Απόκληροι): με την αναρχική ιδεολογία (*Los 'Acratas*, Οι αναρχικοί): με τον αγώνα ενάντια στο σύστημα (*Volcán Social*, Κοινωνικό Ηφαίστειο, *Rebeldía*, Εξέγερση, *La Expropiación*, Η Απαλλοτριώση), κάποτε βίαιο (*Emulos de Ravachol*, Συναγωνιστές του Ravachol, *Los Dinamiteros*, Οι δυναμιτιστές): με ένα ευτυχές και φωτισμένο μέλλον (*El Sol*, Ο Ήλιος, *Aurora*, Αυγή, *El Porvenir*, Το Μέλλον) στο οποίο η επιστήμη θα έπαιζε έναν βασικό ρόλο (*Labor y Ciencia*, Εργασία και Επιστήμη, *Luz y Progreso*, Φως και Πρόοδος), χωρίς την καταπιεστική παρουσία της θρησκείας, του κράτους, του στρατού και του κεφαλαίου (*Sin Dios ni Patria*, Δίχως Θεό ούτε Πατρίδα, *Luz al Soldado*, Φως στον Στρατιώτη). Αυτή η καινούργια κοινωνία θα λειτουργούσε πάνω στα ερείπια του καπιταλιστικού κόσμου (*Destruir es Crear*, Η Καταστροφή είναι Δημιουργία, *Destruir es Edificar*, Η Καταστροφή είναι Οικοδόμηση) και θα διευθυνόταν από τους αναρχικούς ακτιβιστές (*Los Caballeros del Ideal*, Οι Ιππότες του Ιδανικού, *Los Defensores de las nuevas Ideas*, Οι Προαπιστές των νέων Ιδεών).

Οι δυο πρώτες λέσχες με κάποια σχετική σπουδαιότητα ήταν το *Círculo Comunista Anárquico* (Κομμουνιστική Αναρχική Λέσχη) που ιδρύθηκε από τον Malatesta στα 1884 και το *Centro de Estudios Sociales* (Κέντρο Κοινωνικών Σπουδών) που ιδρύθηκε δύο χρόνια μετά από τον επίσης ιταλό Hector Mattei, έναν λογιστή που έφτασε από το Λιβόρνο το 1880. Αυτές οι δυο μορφές, και κυρίως ο πρώτος, πέτυχαν το δύσκολο έργο του να συγκεντρώσουν γύρω τους σημαντικό αριθμό αναρχικών που συνήθως δεν δέχονταν να οργανωθούν σε τέτοιου τύπου θεσμούς. Ωστόσο, όταν μερικά χρόνια αργότερα ο Malatesta επέστρεψε στην Ευρώπη, οι ομάδες των αναρχικών ακτιβιστών διαλύθηκαν ξανά και αυτοί επέστρεψαν στις ατομικιστικές θέσεις τους που εναντιώνονταν στη συνδικαλιστική ή πολιτική οργάνωση.

Μόλις στα μέσα της δεκαετίας του 1890 ξαναδημιουργήθηκαν κέντρα κάποιων σημασιών. Η πρωτοπόρος λέσχη ήταν η ονομαζόμενη *Los 'Acratas* (Οι αναρχικοί), με έδρα τη λαϊκή συνοικία του Barracas, όπου ανέπτυξε μια παραγωγική εκδοτική δραστηριότητα και οργάνωσε βιβλιοθήκη. Από εκείνη τη στιγμή οι ομάδες άρχισαν να ενδιαφέρονται για την προπαγάνδα και τη διάδοση των αναρχικών ιδεών, όπως και για την οργάνωση των εργατών, καθώς σημαντικό τμήμα του αναρχικού κινήματος μετρίασε τον ατομικισμό του και αποδέχθηκε την οργάνωση ως σημαντικό εργαλείο για τη μακριά πορεία της απελευθέρωσης του ατόμου. Η άφιξη του ιταλού δικηγόρου Pedro Gori το 1898, καθώς και η κυκλοφορία του περιοδικού *La Protesta Humana* (Η Ανθρώπινη Διαμαρτυρία) στα 1897, ενίσχυσαν σημαντικά αυτή τη θέση και στις αρχές του νέου αιώνα το έντυπο μετατράπηκε κατά κάποιο τρόπο σε απαραίτητο συνδετικό κρίκο μεταξύ μεγάλου τμήματος του αναρχικού κινήματος.

Εκείνη την περίοδο, η παρουσία των ακτιβιστών και των ομάδων καθώς και οι δημοσιεύσεις άρχισαν να συνθέτουν ένα σημαντικό πλέγμα δράσης προορισμένο να προσφέρει μια εναλλακτική πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική απάντηση στους εργάτες ή τουλάχιστον σε ένα τμήμα από αυτούς. Σ' αυτό το πλέγμα δράσης προστέθηκε η *Libreria Sociológica* (Κοινωνιολογικό Βιβλιοπωλείο) του ιταλού Fortunato Serantoni που μετατράπηκε σε πραγματικό σημείο συνάντησης και κέντρο διάδοσης της αναρχικής ιδεολογίας. Ήταν η βασική πηγή της αναρχικής φιλολογίας, τόσο της προερχόμενης από την Ευρώπη όσο και της δημοσιευμένης στη χώρα, και επιπλέον συνέβαλε στη δημοσίευση και διανομή μιας σημαντικής ποσότητας εντύπων καθώς και στη διάδοση της δραστηριότητας των λεσχών.

Στο διάστημα μεταξύ του 1898 και του 1902, έτος κατά το οποίο ψηφίστηκε ο Νόμος Περί Παραμονής και κηρύχθηκε η χώρα σε κατάσταση πολιορκίας, παρατηρήθηκε, παράλληλα με την ενίσχυση της κοινωνικής σύγκρουσης, μια αξιοσημείωτη ανάπτυξη και άνθιση των δραστηριοτήτων των αναρχικών ομάδων και λεσχών που στα 1902 ήταν τουλάχιστον 22 στην πόλη του

Μπουένος Άιρες. Εκείνα τα χρόνια το πιο φιλόδοξο σχέδιο ήταν η αποτυχημένη σύσταση της Casa del Pueblo (Σπίτι του Λαού), με τον σκοπό να συγκεντρωθούν οι δραστηριότητες των αναρχικών. Αυτή η πρωτοβουλία είχε μεγάλη συμβολική αξία γιατί επιχειρούσε να καταδείξει την ικανότητα του αναρχισμού να προσφέρει μια ολοκληρωμένη εναλλακτική πρόταση στις διάφορες ανάγκες που πήγαζαν από τον κόσμο της εργασίας. Στόχος ήταν να ανοικιαστούν μεγάλες αίθουσες που θα επέτρεπαν τη στέγαση θεατρικών παραστάσεων, διαλέξεων, των γραφείων σύνταξης των περιοδικών, γραφείων ευρέσεως εργασίας, λαϊκού εστιατορίου, ιατρείων και νομικών γραφείων. Αυτό το εγχείρημα απαιτούσε μια μεγάλη προσπάθεια από την πλευρά του αναρχικού κινήματος και κατέληξε σε μεγάλη απογοήτευση αφού, με εξαίρεση το σύντομο διάστημα λίγων μηνών, ναυάγησε εξαιτίας της έλλειψης κεφαλαίων και των συνεχών διασπάσεων που χαρακτήριζαν τους αναρχικούς και υπονόμειναν τις πιο σημαντικές πρωτοβουλίες τους.

Αφού μειώθηκε η ένταση του κύματος καταστολής που ξέσπασε στα 1902, η δραστηριότητα των αναρχικών ομάδων και λεσχών εξαπλώθηκε με αξιοσημείωτο τρόπο και το κίνημα εισήλθε στη φάση της ωριμότητας. Οι συγκεντρώσεις ήταν πολιτιστικές και ψυχαγωγικές εκδηλώσεις με καθαρά ιδεολογικό μήνυμα. Πραγματοποιούνταν σε ευρύχωρες αίθουσες ή θέατρα και έφταναν να συγκεντρώνουν πάνω από χίλιους θεατές. Αυτές οι εκδηλώσεις, οικογενειακού χαρακτήρα, περιλάμβαναν ομιλίες, θεατρικές παραστάσεις, ποιητικές απαγγελίες, επαναστατικούς ύμνους, μουσική και οικογενειακούς χορούς. Η λαϊκή απήχηση που είχαν κατά την πρώτη δεκαετία του αιώνα μεταφράστηκε στη σύσταση μιας σειράς μουσικών συνόλων και μεγάλου αριθμού θεατρικών ομάδων, με πολλούς ερασιτέχνες ηθοποιούς και δημιουργούς που επεδίωκαν με μικρή επιτυχία να προσφέρουν μια εναλλακτική πρόταση έναντι του εμπορικού θεάτρου.

Ο αυξανόμενος ρυθμός της δραστηριότητας των λεσχών αποκορυφώθηκε στα 1904, όταν στο Μπουένος Άιρες υπήρχαν πάνω από 50 κύκλοι, η πλειοψηφία των οποίων σε εργατικές συνοικίες. Όλες αυτές οι λέσχες ανέπτυξαν μια εντατική αν και ακανόνιστη δραστηριότητα ενώ ο βίος μερικών κέντρων ήταν ιδιαίτερα σύντομος, άλλα λειτουργούσαν δύο, τρεις ή τέσσερις μήνες πραγματοποιώντας μια πυρετώδη εργασία για να εξαφανιστούν στη συνέχεια χωρίς να αφήσουν ίχνη, ενώ οι ακτιβιστές τους συνενώνονταν ξανά σε νέες ομάδες ή προσχωρούσαν στις ήδη υπάρχουσες. Αντίθετα, ένα σύνολο πέντε ή έξι λεσχών όχι μόνο είχαν πιο μακρόχρονο βίο απ' το συνηθισμένο αλλά επίσης διακρίθηκαν για την ευρύτητα και την ποικιλία της προπαγάνδας που πρόσφεραν.

Παράλληλα με την ανάπτυξη των αναρχικών λεσχών στο Μπουένος Άιρες, αυτές επεκτάθηκαν και σε άλλα σημαντικά αστικά κέντρα, όπως το Rosario, η Santa Fe και το La Plata σε σημαντικά λιμάνια όπως το Ingeniero White και η Bahía Blanca ή σε μικρά αστικά κέντρα που συνδέονταν

με τη γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή: Bolívar, Chascomús, Juárez, Colón, Chacabuco, Pergamino, Chivilcoy, 9 de Julio, Junín, Tandil, Salto και Coronel Vidal. Υπήρχαν επίσης σε παραποτάμιες πόλεις παραπλεύρως του ποταμού Paraná, όπως οι Campana, San Nicolás, Zárate, Baradero και San Pedro. Παρατηρήθηκε επίσης μια αρχική επέκτασή τους στους νέους περιφερειακούς οικισμούς της πρωτεύουσας, όπως οι San Martín, Victoria, San Fernando, Quilmes, Lanús, Adrogué, Avellaneda, Banfield και Lomas de Zamora.

Παρά την ενίσχυση της δραστηριότητας του αναρχισμού, τα πιο διορατικά μέλη του αντιλήφθηκαν τη δυσκολία για τη συσσώρευση δυνάμεων μέσα στο οργανωτικό χάος στο οποίο ήταν βυθισμένοι. Στα 1907 μια ομάδα μελών επιχείρησε να συστήσει μια ομοσπονδία ομάδων με σκοπό να συντάξει έναν κατάλογο με τα εκδιδόμενα έντυπα, κέντρα σπουδών, βιβλιοθήκες, θεατρικά κέντρα και ομίλους, ώστε να αποφευχθεί η επανάληψη και η άχρηστη επικάλυψη στόχων. Ωστόσο, η έντονη ατομικιστική τάση που χαρακτήριζε την πλειοψηφία των αναρχικών παρεμπόδισε οποιαδήποτε πιθανότητα ομοσπονδίας ή ένωσης.

Παρά την αποτυχία αυτή, η δραστηριότητα των λεσχών συνέχισε να αυξάνεται μέχρι που η κυβέρνηση εφάρμοσε σκληρά κατασταλτικά μέτρα το 1910 με σκοπό την αποφυγή επεισοδίων κατά τους εορτασμούς της εκατοστής επέτειου της Ανεξαρτησίας. Ο νέος νόμος Περί Κοινωνικής Άμυνας και η εφαρμογή της κατάστασης πολιορκίας χάραξαν ένα νέο νομικό πλαίσιο, με αποτέλεσμα να φιμωθεί ο τύπος, να κλείσουν κέντρα και να φυλακιστούν και απελαθούν ακτιβιστές. Σ' αυτό το πλαίσιο, η δραστηριότητα των λεσχών σταμάτησε σχεδόν εντελώς για δύο περίπου χρόνια και όταν η κατάσταση άρχισε πάλι να ομαλοποιείται, στις αρχές του 1912, ο δυναμισμός τους απείχε πλέον πολύ σε σχέση με αυτόν που παρούσιάζαν πριν το 1910.

3. Ο αναρχισμός και η αντιπροσωπευτική πολιτική

Οι αναρχικοί, μαζί με τους σοσιαλιστές, επενέβησαν δραστήρια στην κατασκευή ενός χώρου δημόσιας κοινωνικότητας όπου οι εργάτες θα μπορούσαν να εκφραστούν και να δομήσουν την ταυτότητά τους. Αυτοί οι χώροι κατασκευάστηκαν μέσα από τη δυναμική διάδοση του τύπου, καθώς και μέσα από τη συγκρότηση ενός πολιτικού και πολιτιστικού πεδίου που συνδύαζε διαλέξεις, γιορτές, κοινωνικές και πολιτικές συγκεντρώσεις, θεατρικές παραστάσεις, σχολεία και βιβλιοθήκες. Μέσα από αυτούς τους χώρους οι ομάδες των αναρχικών έχτισαν τον λόγο τους και δημιούργησαν τις πολιτικές πρακτικές τους, με σκοπό να προσελκύσουν τους εργάτες και να τους απομακρύνουν από την επιρροή της εκκλησίας, του δημόσιου σχολείου ή του «αστικού» τύπου.

Ωστόσο, σε αντίθεση με τον σοσιαλισμό, και με βάση την αυθόρμητη δράση και τις ατομικιστικές θέσεις τους, οι αναρχικοί αρνήθηκαν να συγκεντρωθούν οργανικά σε κόμματα, καθότι τα θεωρούσαν αυταρχικά και περιοριστικά της προσωπικής ελευθερίας και ατομικής αυτονομίας. Επεδίωκαν να οργανώσουν την προπαγάνδα τους προσπαθώντας να συμφιλιώσουν δυο σχεδόν ανταγωνιστικές αρχές, όπως ήταν η δημιουργία πολιτικά αποτελεσματικών συλλογικών οργάνων και, παράλληλα, ο σεβασμός για την ατομική ελευθερία των μελών τους. Αντιμετώπισαν το θέμα της ιδεολογικής προπαγάνδας δημοσιεύοντας περιοδικά και οργανώνοντας ομάδες, συνδικάτα και άτομα έχοντας, ωστόσο, το μειονέκτημα του να μη διαθέτουν μια κομματική δομή. Αυτή η θέση τους ήταν άμεση συνέπεια της απόρριψης της έννοιας του κράτους και με την αντίθεσή τους αυτή εναντιώνονταν απόλυτα όχι μόνο στην ύπαρξή του και στις εκφράσεις του, όπως η νομοθεσία, η πατρίδα, ο στρατός, αλλά κυρίως στις εκλογικές πρακτικές που το στήριζαν. Με βάση αυτή την οπτική αυτοαποκλείστηκαν εθελοντικά από ένα σύστημα το οποίο, αν και περιοριστικό και στηριζόμενο στη νοθεία, άρχιζε με αργό αλλά αναπόφευκτο τρόπο να μετατρέπει τους κατοίκους της χώρας σε πολίτες.

Εναντιωνόμενος στις έννοιες της υπηκοότητας, της αντιπροσώπευσης και της πολιτικής συμμετοχής, ο αναρχισμός, πιεζόμενος από την ανάγκη της άμεσης επανάστασης που τον χαρακτήριζε, υποστήριζε άλλες μορφές πολιτικής δράσης, όπως η απεργία και η έμπρακτη προπαγάνδα. Αυτές οι πολιτικές στρατηγικές θα μπορούσαν να μετατρέψουν, κατά τη γνώμη του, την κοινωνία εξελίφοντας τις ανισότητες μέσω της εξαφάνισης των κοινωνικών τάξεων και του κράτους που τις στήριζαν.

Ο αναρχισμός αντιλαμβανόταν το κράτος ως εργαλείο στην υπηρεσία των κυρίαρχων ομάδων και ως υπέρτατο σύμβολο εξουσίας (και αυταρχισμού), εφόσον η επιβολή και η υπακοή αποτελούσαν την ουσία της φύσης του. Ξεκινώντας από αυτή τη βασική θέση, επιτέθηκε μετωπικά στο κράτος υποστηρίζοντας την ιδέα του ζην σε καθεστώς αναρχίας και χωρίς κυβέρνηση. Αυτό ήταν ένα από τα λίγα σημεία στο οποίο όλες οι αναρχικές ομάδες ήταν σύμφωνες. Ατομικιστές και υποστηρικτές της συλλογικής δράσης, οργανωτικοί και αντι-οργανωτικοί, μοιράζονταν κάποια κοινά οράματα ως προς τους τρόπους με τους οποίους ο άνθρωπος θα μπορούσε να ζήσει χωρίς την ύπαρξη του κράτους, το οποίο, κατά τη γνώμη τους, κατέστρεφε την τάση των ατόμων προς την εθελοντική συνεργασία και παραβίαζε τη φύση της κοινωνίας εφόσον σήμαινε επιβολή και εξουσία.

Όπως είναι φυσικό, πολέμησαν ορισμένα βασικά εργαλεία (αφηρημένα ή πραγματικά) του κράτους, όπως ο νόμος, η πατρίδα και ο στρατός. «Ο νόμος ποτέ δεν είναι, ποτέ δεν θα μπορέσει να είναι καλός», υποστηριζόταν στις *Βασικές Αρχές του Αναρχικού Ιδεώδους*, «γιατί πηγάζει από μια κακή αρχή:

αυτή της επιβολής. Γι' αυτό δεν χρησιμεύει ούτε καν ως μέσο εκπαίδευσης».¹ Κατά την εκτίμηση του αναρχισμού, ο νόμος δημιουργούσε μοντέλα νομιμοποίησης της δράσης του κράτους και, ως συνέπεια, υπέτασσε τα άτομα και ρύθμιζε τις ανθρώπινες σχέσεις. Επιπλέον, οι νόμοι, μέσα από τη δικαιοσύνη και την αστυνομία, εγγυώνταν τα συμφέροντα των προνομιάχων μειονοτήτων, εφόσον η βασική αποστολή τους ήταν η διατήρηση της ατομικής ιδιοκτησίας. Ωστόσο, η ιδεολογική αντίθεση προς τον νόμο δεν σήμαινε μόνο μια αφηρημένη κριτική αλλά και την πολύ πιο συγκεκριμένη επίθεση στη νομοθετική κοινοβουλευτική δράση.

Έτσι, κατά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα ήρθαν αντιμέτωποι με τα πρώτα βήματα της κοινοβουλευτικής δράσης σε σχέση με το εργατικό ζήτημα. Και αντιτάχθηκαν με την ίδια ενεργητικότητα στην ψήφιση τόσο ορισμένων νόμων ευνοϊκών (νόμοι περί εργατικής προστασίας) όσο και κατασταλτικών (νόμος Περί Παραμονής ή Περί Κοινωνικής Άμυνας). Αν η αντίθεση προς τους τελευταίους δεν δημιουργούσε προβλήματα στους αναρχικούς, διαφορετική ήταν η περίπτωση με τους εργατικούς νόμους. Η απόλυτη άρνηση του νόμου (και του κράτους) σήμαινε αξεπέραστα προβλήματα για τις πολιτικές πρακτικές τους, ιδιαίτερα στις πτυχές της στρατηγικής τους που αφορούσαν στις διεκδικήσεις του εργατικού κινήματος. Οι αναρχικοί οι οποίοι είχαν αγωνιστεί για την καθιέρωση της οχταώρου ή τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας δεν δέχονταν την αποκρυστάλλωσή τους με τη μορφή του νόμου. Με κάποια αφέλεια και υπερβολικό φιλελευθερισμό πίστευαν ότι ήταν επαρκείς οι συμφωνίες εργατών - εργοδοτών, αλλά η εξέλιξη αυτής της σχέσης οδηγούσε αναπόφευκτα στην επέμβαση του κράτους το οποίο θα μετατρέποταν σε διαιτητή, εγγυητή και ρυθμιστή των κοινωνικών σχέσεων.

Επιπλέον, σε αντίθεση με το πνεύμα της εποχής, ασκούσαν σκληρή κριτική στην ιδέα της πατρίδας γιατί μέσω αυτής το κράτος προσέδιδε στον εαυτό του νόημα και ταυτότητα και έχτιζε φαντασιακά εθνικά σύνορα που απομάκρυναν τα συμφέροντα των καταπιεσμένων μαζών από αυτά των αλλοεθνών ομοίων τους, εφόσον καλλιεργούνταν στον πληθυσμό αισθήματα αγάπης και προσήλωσης στα εθνικά σύμβολα, τα οποία το κράτος διαχειριζόταν με επιδέξιο τρόπο μέσω των δημόσιων τελετουργιών. Σ' αυτό το πλαίσιο ιδεών και δράσης που έτεινε να ενισχύσει τα πατριωτικά και εθνικά αισθήματα μέσα στην ετερογενή αργεντινή κοινωνία, ο ρόλος που το κράτος απέδιδε στον στρατό αποκτούσε κάθε φορά μεγαλύτερη σημασία.

Η αντίθεση του αναρχισμού προς την ιδέα της πατρίδας πήρε συγκεκριμένη μορφή στον αγώνα του ενάντια στον στρατό, κυρίως μετά την ψήφιση του νόμου περί υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας του 1901, γεγονός που τον

1. *La Protesta*, 31/12/1913.

κατέστησε τον βασικό αντιστρατιωτικό παράγοντα της αργεντινής κοινωνίας. Αυτή η εναντίωση δεν αφορούσε μόνο στο θέμα της προάσπισης των εθνικών συνόρων αλλά και στην πρόθεση να μετατραπεί ο στρατός σε σχολείο ηθικής και πολιτικής αγωγής της νεολαίας. Από εκείνη τη στιγμή οι αναρχικοί ανέπτυξαν μια έντονη δραστηριότητα ενάντια στον στρατό που περιλάμβανε τη δημιουργία κέντρων και την έκδοση αντιστρατιωτικών εντύπων (*Luz al soldado*, Φως στον στρατιώτη, 1905-1913), στόχος των οποίων ήταν η συνειδητοποίηση των στρατιωτών ώστε να απέχουν των στρατιωτικών καθηκόντων τους.

Αυτή η εκστρατεία καταλάμβανε σταδιακά, κατά την πρώτη δεκαετία του αιώνα, όλο και μεγαλύτερο πεδίο. Στην κυκλοφορία αντιστρατιωτικών άρθρων και εντύπων προστέθηκε η προπαγανδιστική δράση στα στρατόπεδα, την οποία συνιστούσε η διανομή υλικού καταγγελίας μεταξύ των στρατιωτών. Στα 1904 η αντιστρατιωτική προπαγάνδα απέκτησε μεγαλύτερη συνοχή με τη δημιουργία του Αντιστρατιωτικού Συμβουλίου (*Consejo Antimilitarista*), με την παρακίνηση των αναρχικών ομάδων και της Ομοσπονδίας Εργατών Αργεντινής, το πιο σημαντικό μέτρο του οποίου ήταν η δημιουργία ενός κοινού ταμείου βοήθειας υπέρ των λιποτακτών.

Παρόλο που η δράση του αναρχισμού δεν επηρέασε άμεσα τη στρατιωτική θητεία, φαίνεται πως διέθετε την αρετή της πρωτοτυπίας, καθώς τέθηκε στο κέντρο των λιγοστών φωνών (μαζί με τον σοσιαλισμό) που διαφωνούσαν με τη σημασία που αποδιδόταν στον στρατό σε μια κοινωνία όπου η πατρίδα ή οι πατρίδες αποκτούσαν κάθε φορά μεγαλύτερο έρεισμα. Όπως συνέβη και σε άλλες πτυχές της δράσης τους, οι αναρχικοί παρέμειναν πιστοί στις αντιστρατιωτικές και ειρηνιστικές αρχές τους και δεν τις τροποποίησαν ούτε κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου.

Εξακολούθησαν, επίσης, οι αντιεκλογικές και αντικοινοβουλευτικές πεποιθήσεις τους. Ο αναρχισμός αυτοχαρακτηριζόταν ως αντιπολιτικός αλλά σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να γίνει μία διάκριση: δεν αρνιόταν την πολιτική δράση αλλά τις αντιπροσωπευτικές πολιτικές πρακτικές που συνδέονταν με τον κοινοβουλευτισμό και τις εκλογικές διαδικασίες. Η πολιτική του δράση προσανατολιζόταν στην καταστροφή του κράτους και στην επιβολή μιας διαφορετικής τάξης πραγμάτων, βασισμένης σε μια ομοσπονδία ανεξάρτητων και αυτόνομων κοινοτήτων.

Αυτή η απόρριψη είχε τις ρίζες της στη θέση ότι η κοινοβουλευτική πολιτική ήταν μια πράξη μεταβίβασης εξουσιών, μέσω της οποίας τα άτομα ανέθεταν τις ανάγκες και τις διεκδικήσεις τους σε άλλους. Μέσω αυτής της πολιτικής αντιπροσωπευσης, ο αντιπροσωπευόμενος έχανε την πολιτική του ελευθερία, ενώ ο εκπρόσωπος αποκτούσε μια εξουσία αυτόνομη δράντας για λογαριασμό του πρώτου και αντικαθιστώντας τη βούλησή του με τη δική του.

Καταδίκασαν, ως επακόλουθο, την έννοια του πολίτη, η οποία είχε διαμορφωθεί με τη Γαλλική Επανάσταση, επειδή το άτομο, γινόμενο πολίτης, αλλοίωσε τη φυσική του κατάσταση (ο άνθρωπος προϋπήρχε του πολίτη) και νομιμοποιούσε το προνόμιο (πολίτης σήμαινε πολιτικό προνόμιο) μετατρέποντας την αντιπροσώπευση σε νόμιμο πλάσμα φαντασίας. Για τους αναρχικούς η ελευθερία ήταν μια κατάσταση απόλυτα αμεταβίβαστη.

Το πρόβλημα της πολιτικής αντιπροσώπευσης ήταν άρρηκτα δεμένο με το εκλογικό σύστημα το οποίο, κατά την κρίση των αναρχικών, προσέλυε τις μάζες και τις απομάκρυνε από τον επαναστατικό δρόμο. Στα 1900, η *La Protesta Humana* (Η Ανθρώπινη Διαμαρτυρία) δημοσίευσε μια επιστολή του Μαλατέστα στην οποία ετίθεντο οι βασικές αντιρρήσεις του προς τον κοινοβουλευτισμό: υποστηριζόταν πως ο κοινοβουλευτισμός γεννούσε μια δημοκρατική αυταπάτη η οποία μάθαινε στον λαό να προσδοκά την ελευθερία και την ευημερία από την κυβέρνηση. Κατά συνέπεια, η αποδοχή του κοινοβουλευτικού συστήματος σήμαινε την αναγνώριση «της αρχής της κυβέρνησης, των νόμων και της εξουσίας», έννοιες που, κατά τον συγγραφέα, βρίσκονταν σε απόλυτο ανταγωνισμό με την ελευθερία και την πρόοδο. Αυτές οι ιδέες επρόκειτο να υποστηριχθούν σθεναρά και να εφαρμοστούν από τους αργεντινούς αναρχικούς.

Ενόψει όλων των εκλογικών διαδικασιών κατά το διάστημα 1898-1916, ο αναρχικός τύπος δημοσίευε σκληρά άρθρα που χτυπούσαν το εκλογικό σύστημα. Σε γενικές γραμμές ο βασικός στόχος των καταγγελιών των αναρχικών ήταν ο σοσιαλισμός, δεδομένου ότι απευθυνόταν στο ίδιο κοινό· κι αυτό παρά το γεγονός πως η εκλογική συμμετοχή των εργατών ήταν πολύ μικρή, όχι λόγω της επιρροής του αναρχισμού αλλά εξαιτίας της απάθειας και της αδιαφορίας που προκαλούσε τόσο το περιοριστικό πολιτικό σύστημα όσο και η έλλειψη εκλογικών συνθηθειών μεταξύ των ντόπιων και αλλοδαπών λαϊκών στρωμάτων. Παρά την απάθεια αυτή και την έλλειψη συμμετοχής, οι αναρχικοί φοβούνταν την εκλογική προπαγάνδα των σοσιαλιστών και δεν την δέχονταν παθητικά. Γι' αυτό και σε διάφορες περιπτώσεις εισέβαλλαν στις προσηλυτιστικές συγκεντρώσεις των σοσιαλιστών και προκαλούσαν επεισόδια με σκοπό να τις διαλύσουν.

Αν μέχρι το 1904 έδωσαν μικρή προσοχή στις εκλογές, το 1906 ανέστρεψαν αυτή τη στάση και δημοσίευσαν μια ασυνήθιστη ποσότητα άρθρων με τα οποία χτυπούσαν το εκλογικό σύστημα και καλούσαν τους εργάτες του Μπουένος Άιρες να απέχουν από τη διαδικασία. Αυτό το ξαφνικό ενδιαφέρον για τις εκλογές σίγουρα οφειλόταν στην εκλογή του σοσιαλιστή Alfredo Palacios στην περιφέρεια της Μπόκα και στην αύξηση κατά 50% του αριθμού των ψηφοφόρων το 1904 σε σχέση με τις εκλογές που είχαν πραγματοποιηθεί δύο χρόνια πριν. Πάντως, τους αναρχικούς δεν τους προβληματίζε τόσο ο αρι-

θμός των ψήφων όσο η στάση εκείνων των λαϊκών στρωμάτων που ψήφιζαν, τους οποίους έβλεπαν να παρασύρονται στην εκλογική πράξη μέσω των πελατειακών σχέσεων και των ανταλλαγμάτων («χρήματα, μπύρα, ρακί, εργασία») που αυτές πρόσφεραν στους ψηφοφόρους. Οι αναρχικοί έκλειναν τις δηλώσεις τους καλώντας με φλογερό λόγο τον λαό στην εκλογική αποχή, στην «απεργία των ψηφοφόρων», όπως συνήθιζαν να αποκαλούν την ενεργητική αποχή.

Πέρα από τον περιστασιακό προβληματισμό που προκάλεσε η είσοδος του Palacios στη βουλή, το εκλογικό θέμα δεν κατέλαβε σημαντική θέση στη στρατηγική των αναρχικών. Ίσως αυτή η στάση να ενισχύθηκε από την πτώση του αριθμού των ψηφοφόρων της πόλης του Μπουένος Άιρες κατά το διάστημα 1906-1910. Το 1910 στην πρωτεύουσα ψήφισαν 7.000 λιγότερα άτομα σε σχέση με το 1906 και οι αναρχικοί εξέλαβαν αυτή την κατάσταση ως δική τους νίκη, επειδή η αποχή έπληξε όλα τα κόμματα που συμμετείχαν στις εκλογές, και επιπλέον απέδιδαν την αποχή στη «σωστή κρίση» που άρχιζε να επιβάλλεται στους πολίτες χάρη στον αποτελεσματικό λόγο των αναρχικών ακτιβιστών. Έτσι, γύρω στο 1910, εκατοστή επέτειο της Ανεξαρτησίας, η πλειοψηφία των αναρχικών πίστευε ότι το αργεντινό εκλογικό σύστημα οδηγούνταν προς την αναπόφευκτη αποτυχία.

Ωστόσο, αυτή η εκτίμηση ήταν εντελώς αβάσιμη. Η διεύρυνση του εκλογικού σώματος μέσω του νόμου Sáenz Peña του 1912 που καθιέρωνε την υποχρεωτική και μυστική ψήφο για όλους τους άντρες μεγαλύτερους των 18 ετών, επέφερε σημαντικές αλλαγές που το αναρχικό κίνημα δεν μπορούσε να ξεπεράσει. Η αλλαγή του εκλογικού συστήματος επρόκειτο να μετατρέψει, αν και με αργό και βαθμιαίο τρόπο, σε πολίτες ένα μεγάλο μέρος των εργατών, γεγονός που άρχισε να αλλάζει τη μορφή των αιτημάτων των τελευταίων, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο εκφράζονταν τα πολιτικά κόμματα. Παρά τον σημαντικό αυτό πολιτικό μετασχηματισμό, ο τοπικός αναρχισμός δεν μετέβαλε καθόλου τη στάση του απέναντι στο εκλογικό καθεστώς και το αντιπροσωπευτικό σύστημα, και χρόνια μετά την εκλογή του Hipólito Yrigoyen το 1916 (ο πρώτος πρόεδρος που εξελέγη με καθολική ανδρική ψήφο) εξακολουθούσε να απορρίπτει τις εκλογικές πολιτικές πρακτικές με τα ίδια επιχειρήματα που χρησιμοποιούσε κατά την πρώτη δεκαετία του αιώνα.

Αναμφίβολα η έλλειψη ελαστικότητας που επέδειξε ο αναρχισμός στην αντιμετώπιση των πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών ήταν σημαντικός λόγος για τη γρήγορη παρακμή του. Η μετατροπή όλων των ανδρών σε πολίτες και η κάθε φορά μεγαλύτερη σημασία που αποκτούσε το κράτος σε θέματα κοινωνικής νομοθεσίας ήταν πραγματικά δεδομένα που αναπόφευκτα ζημίωσαν τον αναρχισμό, εφόσον οι βασικοί του οπαδοί, οι εργάτες, άρχισαν να βλέπουν με θετικό τρόπο την εκλογική συμμετοχή καθώς και μια εργατική νομοθεσία που συνέβαλε στη βελτίωση της υλικής τους κατάστασης. Ο αναρχικός λόγος, δε-

μένους σε αρχές που ταίριαζαν περισσότερο σε προπολιτικές κοινωνίες, έπαψε να είναι ελκυστικός για τους εργάτες.

Πανεπιστήμιο του Μπουένος Άιρες

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Jean Andreu, Maurice Fraysse, Eva Golluscio de Montoya, *Anarkos. Literaturas libertarias de América del sur, 1900*, Corregidor, Μπουένος Άιρες, 1990.
- Dora Barrancos, *Anarquismo, Educación y Costumbres en la Argentina de principios de siglo*, Editorial Contrapunto, Μπουένος Άιρες, 1990.
- Edgardo Bilsky, *La F.O.R.A. y el movimiento obrero (1900-1910)*, CEAL, Μπουένος Άιρες, 1985.
- Ricardo Falcón, «Izquierdas, régimen político, cuestión étnica y cuestión social en Argentina (1890-1912)», *Anuario*, No 12, Ροζάριο, 1986-87.
- Leandro Gutiérrez, Luis A. Romero, *Sectores populares, cultura y política. Buenos Aires en la entreguerra*, Sudamericana, Μπουένος Άιρες, 1995.
- Iacov Oved, *El anarquismo y el movimiento obrero en Argentina*, Siglo Veintiuno, Μεξικό, 1978.
- Diego Abad de Santillán, *La F.O.R.A., ideología y trayectoria*, Editorial Proyección, Μπουένος Άιρες, 1976.
- Juan Suriano, «Ideas y prácticas políticas del anarquismo argentino», *Entrepasados*, No 8, 1995.
- Juan Suriano, «Banderas, héroes y fiestas proletarias. Ritualidad y simbología anarquista a comienzos del siglo», *Boletín*, Instituto de Historia Argentina y Americana Dr. Emilio Ravignani, No 15, 1ο εξάμηνο 1997 (1998).
- Félix Weimberg, *Dos utopías argentinas de principios de siglo*, Solar/Hachette, Μπουένος Άιρες, 1976.
- Richard Alan Yoast, *The development of Argentine anarchism: a socio-ideological analysis*, University of Wisconsin, 1975.
- Gonzalo Zaragoza, *Anarquismo argentino (1876-1902)*, Ediciones de la Torre, Μαδρίτη, 1996.